

ארבע לשונות גאולה

לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצילתי אתכם מעבדתם ונאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים. ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים... והבאתי אתכם אל הארץ... ונתתי אתה לכם מורשה אני ה' (שמות ו', ו-ח).

'תכנית הפעולה' של יציאת מצרים, מוכרת בפי העם כ'ארבע לשונות של גאולה'.¹ אמנם מיקומה ותוכנה של תכנית זו, מעלה מספר שאלות. תחילת דבר ה' במשה הייתה בסנה, ושם כבר פירט הקב"ה את תכניותיו:

ויאמר ה' ראה ראיתי את עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו... וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש (שם ג', ז-ח).

מעתה, כלל לא מובן החידוש שבדברי הקב"ה בחזרתו בפרק ו' על תכניותיו שנאמרו כבר לעם ולפרעה, ותרתי למה לי?

זאת ועוד, נעקוב אחר התפתחות תכניתו של הקב"ה ממעמד הסנה והלאה. לאחר הפצרות רבות, משה מבשר לעם על פקידתם, מופיע בפני פרעה, ודורש ממנו להוציא את העם ממצרים לחוג במדבר. פרעה מסרב בתוקף, ואף מכביד את עולו על ישראל, עבדיו. משה ואהרן יוצאים מעם פרעה ונתקלים בטענות קשות מצד שוטרי בני ישראל: "ויאמרו אלהם ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו" (שם ה', כא). משה מקבל כנראה את טענתם, ומעביר הלאה: "וישב משה אל ה' ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני. ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (שם, כב-כג). ועדיין טענתו של משה מהדהדת! מה הטעם למהלך זה? מה רצה הקב"ה להשיג באותו מהלך?

1. על פי בראשית רבה מ פרשה פח יא, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 1081; ילקוט שמעוני וישב רמז קמז.

תשובה לשאלה זו לא נמצא אף אם נמשיך לקרוא הלאה. בשום מקום לא נראה ששליחותו הראשונה של משה שינתה משהו לטובה. הדברים נראים, לכאורה, שהיא הייתה מיותרת ואף מזיקה!

מקומו של הנס

יש מקום לבחון את יציאת מצרים מבחינה מחשבתית:

ת"ר מעשה באחד שמתה אשתו, והניחה בן לינק, ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס, ונפתחו לו כשני דדי אשה והניק את בנו. אמר רב יוסף: בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה! אמר לו אביי: אדרבא, כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית!

נמצאנו למדים, לדעת אביי, ששינוי מנהגו של עולם על ידי נס, אינו מצב אידאלי. נס הוא דבר חריג, ורצון הקב"ה הוא שעולם כמנהגו ינהג. האדם הוא הפועל, כמובן בעזרתו של הקב"ה, אך התורה לא תסמוך בדבריה על הנסים.² לכן יש מקום, לדעתנו, לתמוה על החרیגה הבולטת ביציאת מצרים מקו מחשבה זה. בעוד שבכיבוש הארץ מילא עם ישראל תפקיד מרכזי (למרות שהכתוב מדגיש "כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו" [תהילים מ"ד, ד]), במצרים העם פסיבי לחלוטין. ויש לעיין, אם מלכתחילה צריכה הייתה יציאת מצרים להתבצע כפי שאכן לבסוף אירע, או שמא התכנית המקורית השתנתה.

יציאת מצרים - התכנית הראשונה

בפגישתו הראשונה של משה עם ה' הוא מצטווה דברים ברורים וקצרים:

וַעֲתָה לְכֵה וְאַשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲהַ וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵמִצְרַיִם... לָךְ וְאַסְפֹּת אֶת זַקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַמְרַתְּ אֲלֵהֶם... וְשָׁמְעוּ לְקִלְךָ וּבֵאתָ אֲתָהּ וְזַקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאַמְרַתְּם אֵלָיו ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרָיִים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעֲתָה נִלְכֶה נָא דְרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְנִזְבְּחָה לָהּ אֱלֹהֵינוּ. וְאָנֹכִי יַדְעֵתִי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ וְלֹא בִּיד חֲזָקָה. וְשְׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְהִכִּיתִי אֶת מִצְרַיִם בְּכָל נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרָי כֹּן יִשְׁלַח אֶתְכֶם (שמות ג', י-כ).

2. אציין מספר מקורות הדוגלים בהשקפה זו: רש"י (ה', כא); רמב"ן (לתחילת פרשת שלח לך); משך חכמה מהד' הרב קופרמן, ירושלים תשנ"ז, לתחילת פרשת בחוקותי; נחלת דוד, וילנה תרמ"ב, דרושים, דרוש א; יערות דבש, ברוקלין תשמ"ה, דף קח ע"א; שם משמואל, ירושלים תשט"ו, לשמות ח"ב, עמ' ריג ד"ה לשנת תרפ"א. אמנם עיין גם מהרש"א, חידושי אגדות לעבודה זרה כה ע"א, ובסידור רש"ר הירש, ירושלים תשנ"ד, עמ' קמח. והמהר"ל (גבורות ה', בני ברק תש"מ, עמ' רכז ועוד) האריך להסביר מדוע לכתחילה גאולת מצרים הייתה רק על ידי הקב"ה.

משפטים קצרים אלו הופרעו על יד קושיותיו של משה, ולכן דו-שיח זה התארך.
אמנם בביצוע הדבר חל שינוי:

וַיִּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת כָּל זַקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל... וַיֹּאמְרוּ הָעָם... וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲהַ כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיֵּחָזְרוּ לִי בַמִּדְבָּר.
וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקִלּוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל... וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים
נִקְרָא עָלֵינוּ גִלְכָה נָא דְרַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבַּחַהּ לָהּ אֱלֹהֵינוּ פֶּן יִפְגְּעוּ בְדַבְּרֵךְ או
(שם ד', כט - ה', ג.)
בְּחֶרֶב

זקני ישראל לא הצטרפו למשה ואהרן, בניגוד לצייווי הקב"ה. מפרשים ראו זאת כחטא פרטי של הזקנים (רש"י ה', א), אך בהסתכלות כוללת אפשר שיש כאן 'חטא מייצג' של העם, שהזקנים הם נציגיו. שכן מסתבר ביותר, שהקב"ה מצווה על הזקנים להתלוות למשה ואהרן כדי שהדבר לא ייראה כ'רעיון' לבקשה פרטית של משה, אלא יובהר שזו דרישת העם, ומשלחת מהעם באה כדי לבקשה. אשר על כן, נקל להבין את בקשתם הכפולה של משה ואהרן. ראשית, הם דרשו מפרעה בשמו של ה' שישלח את העם, ופרעה סירב, שכן הוא אינו מכיר בה'. אך למרות זאת, מוסיפים משה ואהרן לבקש, וטענה חדשה בפיהם: "פֶּן יִפְגְּעוּ בְדַבְּרֵךְ או בְּחֶרֶב". זו אינה בקשה מאת ה', אלא זו בקשה הנובעת מהעם, שאינו רוצה להיפגע מאי מילוי ציווייו של הקב"ה!

ואכן תשובת פרעה שונה: "ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם" (שם ה', ד), ורצונו לומר: איך אתם, משה ואהרן, מדברים בשם העם? היכן הוא העם?! למה אתם מפריעים לו בשגרת חייו ברעיונות סרק?!

השליחות שנועדה אפוא להצלחה, נידונה אפוא לכישלון, ופרעה מכביד את עולו על העם כדי שה'רעיון של משה' לא יכה גלים, אלא ישקע. או אז מגיע העם לפרעה:

וַיָּבֹאוּ שְׂטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל פְּרַעֲהַ לֵאמֹר לְמָה תַעֲשֶׂה כֹּה לְעַבְדֶּיךָ... וְהִנֵּה עַבְדֶּיךָ
מְכִים וְחֹטְאִים עִמָּךְ. וַיֹּאמֶר נְרָפִים אַתֶּם נְרָפִים עַל פֶּן אַתֶּם אֹמְרִים גִּלְכָה נִזְבַּחַהּ לָהּ...
וַיָּרֹאוּ שְׂטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶתֶם בְּרַעַ לְאֹמְרֵי... וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן נֹצְבִים
לְקִרְאֹתְכֶם בְּצִאתְכֶם מֵאֶת פְּרַעֲהַ. וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יָרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם
אֶת רִיחֹנוּ בְּעֵינֵי פְרַעֲהַ וּבְעֵינֵי עַבְדֵינוּ...
(שם ה', טו-כב.)

לפי פשוטו של מקרא, השוטרים שצעקו אל פרעה הם הצועקים על משה ואהרן ומתנערים משליחותם, אלא שעתה ננסה לתאר את התשובה לטענתם.

שלל מצרים

"וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית ט"ו, יד). הקב"ה אינו מפרט כיצד יצאו ברכוש גדול. אילו היה בידינו רק פסוק זה, היה מתקבל על הדעת תסריט שבו עם ישראל מתקומם תחת עול המצרים, פורק את עולם, ויוצא כששלל מלחמתו בידו.³ אף המצרים עצמם העלו בדעתם אפשרות כזו: "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף. ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ" (שם א', א-ט). אם כן, לא מן הנמנע שכוונת שליחותו של משה הייתה, שתבוא משלחת מהעם ותדרוש את שחרורו. או אז אטימות לבו של פרעה והכבדת עולו תגרום לתסיסה בעם, ותוביל למרד שיוליך בסופו של דבר ליציאת מצרים. אין כל ספק שהעם לבדו לא יוכל לגרום ליציאתו, אך הקב"ה כבר הבטיח את עזרתו לפי הצורך. תפקיד העם הוא רק להתחיל את מאמץ השחרור, אך תפקיד זה לא התמלא. העם קיבל בכניעה את הכבדת עולו של פרעה, השוטרים הוכו, העם יצאו לחפש תבן והאשמה הוטלה על משה.

דוגמה לדבר נמצא בפרקים הקודמים, שבהם קראנו על איש מצרי מכה איש עברי, באין עוד מצרי בשטח, ואיש מלבד משה לא נחלץ לעזרתו. מיד אחר כך אנו קוראים שהעברים אכן יודעים להכות... אך רק זה את זה. הפסיביות שלטה בעם. גם אם האמין העם בבשורות משה ובאותותיו, הוא לא שינה דבר בתפיסת עולמו. אף משה עצמו תמה על שליחותו, והקב"ה משיב לו: "ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו" (שם ו', א). ה' נוכח לדעת כי אין מקום לשיתוף בני ישראל בתהליך. מעתה יתבצע הכול בידי ה' בלבד. וזהו פשרן של 'ארבע לשונות הגאולה': מעתה אני אוציא, אני אציל ואקח ואגאל ואביא. אני לבדי ללא השתתפותכם.⁴

3. בין מגוון הפירושים לשאלת כלים, מצאנו בספורנו: "אף על פי שתקבלו הכל מהם דרך השאלה, ותהיו חייבים להחזיר, הנה תקנו אחר כך את הכל בדין, ברדפם אחריכם להלחם בכם... כי אמנם כאשר מתו באותה מלחמה, כי ה' נלחם, היה בדין מדה כנגד מדה, כל שלל הרודפים לנרדפים, כמנהג בכל מלחמה" (ג', כב). אם כן, לדעתו קנו הכול כשלל מלחמה, ובהמשך יתבאר שכיוונו ממש לדבריו. אמנם כבר בגילוי הסנה' מזכיר הקב"ה שרכוש מצרים יילקח, על ידי שה' ייתן את חן העם בעיני מצרים, וישאלו כלי כסף ושמלות. ואולם יש לשים לב שפסוקים אלו (יט-כב) משמעם שנאמרו רק למשה, ואפשר שהקב"ה גילה לו את העתיד, אך לא מצאנו בדיוק מה מסר מכך משה לישראל (עיי'ן היטב בפסוקים יט-כב בפרק ג').
4. זהו מובן דברי חז"ל (סנהדרין קיא ע"א, וראה גם רש"י לשמות ו', א). שהקב"ה רמז למשה שיראה את יציאת מצרים, אך לא את מלחמת ל"א מלכים בכניסה לארץ. ומה הקשר ביניהן? אכן כיוונו חז"ל לומר שהנהגה נסית, שבה העם פסיבי, מתאימה למשה, ועל כן הוא בא בתלונה לקב"ה, אך כיבוש הארץ ייעשה על ידי מלחמה, ובזה אין למשה חלק. מעתה, אף

יציאת מצרים - התכנית השנייה

הנביא יחזקאל מגלה לנו פן אחר של יציאת מצרים:

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים בְּיוֹם בְּחָרֵי בְּיִשְׂרָאֵל... וְאָוָדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאָשָׂא יָדֵי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. בְּיוֹם הַהוּא נִשְׂאֵתִי יָדַי לָהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ אֲשֶׁר תִּרְתִּי לָהֶם זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ... וְאָמַר אֲלֵיהֶם אִישׁ שְׁקוּצֵי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וּבְגָלוֹלֵי מִצְרַיִם אֶל תִּטְמְאוּ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. וַיִּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לְשִׁמֵּעַ אֵלַי אִישׁ אֶת שְׁקוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גְּלוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ וְאָמַר לְשִׁפְךָ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכָלוֹת אִפִּי בָהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם. וְאָעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבַלְתִּי הַחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵמָּה בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְאֹוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאָבֵאֵם אֶל הַמִּדְבָּר (יחזקאל כ', ה-י).

נחשף אפוא לפנינו משבר בגאולת מצרים. העם אינו משתף פעולה. הוא מתמהמה מלנטוש את הרגליו ומלהתמסר לגאולה הממשמשת ובאה.⁵ או אז ה' מחליט לגאול את עמו למען שמו ולמנוע חילול השם. אם ננסה לשבץ גילוי זה במהלך הדברים בספר שמות, נראה לומר שהשוני מתבצע בתחילת פרשת וארא:

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'. וְאָרָא אֶל אֲבִרְהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׂדֵי וְשָׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם. וְגַם הִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לְתַת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן... וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נְאֻקַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אִתְּם וְאָזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי. לִכֵּן אֹמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצִיאֵתִי אֶתְכֶם (שמות ו', ב-ו).

הקב"ה מודיע על שינוי בהנהגתו, מעתה יפעל מכוחו כה' ולא כאל שדי. והסביר רמב"ן:

וענין הכתוב כי נראה לאבות בשם הזה, שהוא מנצח מערכות השמים, ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל בהם נוהג העולם... והנה אמר ה' למשה, נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות... אבל בשמי של י"ד ה"א... לא נודעתי להם לברא להם חדשות בשנוי התולדות... (רמב"ן ו', ב).

יתבאר מאמר חז"ל (ברכות ט ע"א-ע"ב) "דבר נא... אין נא אלא לשון בקשה. אמר ליה הקב"ה למשה: ...לך ואמור להם לישראל: בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק: 'ועבדום וענו אותם' (בראשית ט"ו, יג) - קיים בהם, 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' (שם, יד) - לא קיים בהם". אכן מלכתחילה, היה מובטח שלל מלחמה, אך לאחר שינוי התכנית 'מבקש' הקב"ה מהעם, שכן דווקא עתה, תאורטית, תיתכן יציאת מצרים ללא הרכוש הגדול.

5. עובר לקריעת ים סוף, מצטטים בני ישראל את עצמם: "הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים..." (שמות י"ד, יב).

לפי דרכנו יתבארו הדברים, שאף בגאולת מצרים, **עד עתה** ביקש הקב"ה לפעול בשם שדי כמנהגו של עולם, אלא שמעתה ייעשו נפלאות בשם ה'. בנוסף, בדבר ה' מוזכרת פעמיים הברית שבה מחויב הקב"ה לאבות ומכוחה הוא גואל את בניהם. הדבר מזכיר את החלטת ה' לגאול את ישראל מכוח רצונו להימנע מחילול השם, ולמען שמו ולא למענם, כמבואר ביחזקאל.⁶

משה ואהרן - שלוחי דרחמנא או שלוחי דידן

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. בֹּא דַבֵּר אֶל פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְיִשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ
(שם ו', י-יא).

פקודה זו, הניתנת מיד אחר פרישת התכנית דלעיל, מעלה תמיהה רבה. הלא כבר היו אצל פרעה והוא סירב, ומדוע ישנה את דעתו? עוד מצאנו, שאהרן מצטווה הפעם לעשות מופתים לעיני פרעה, דבר שלא צווה עליו קודם.

אין זאת, אלא כי עתה נפתח דף חדש. קודם היה הציווי למשה ולזקני ישראל לבקש על עצמם. עתה משה מצטווה לבדו **כשליח ה'**, כדי לפתוח את המהלך החדש בגאולת מצרים. על רקע זה מצטווה אהרן לעשות מופתים, כיוון שעתה השליחות נושאת אופי שונה, הנהגה נסית.

לכן ה' מזכיר בציווי למשה: "וַיְדַעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנֹטְתִי אֶת יַדִּי עַל מִצְרַיִם" (שם ז', ה), מוטיב שלא נזכר קודם, כיוון שעתה ה' פועל למען שמו ולמען הקים את בריתו. מעתה נבין את מיקומה של רשימת התולדות המצורפת לציווי ללכת לפרעה. כביכול נפתח כאן ספר שמות מחדש, אלא שעתה תורף העניין הוא ב"משה ואהרן אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים... הוא משה ואהרן" (שם ו', כו-כז). מעתה הם שלוחי דרחמנא, ולא עוד שלוחי דידן. מעתה יפעל בכוחו הגדול ובזרועו הנטויה עד להוצאת עמו ממצרים, למען בריתו ולמען שמו הגדול.

ובני ישראל יוצאים ביד רמה

אם נעקוב אחר תיאור הדברים ביציאת מצרים, ניתקל בסתירה בפסוקים. מחד, אנו קוראים:

וַיִּקַּם פְּרַעֲהַ לְלַחֵם הָאֶרֶץ וְכָל עַבְדָּיו וְכָל מִצְרַיִם וַתְּהִי צָעֲקָה גְדֹלָה בְּמִצְרַיִם... וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְלַחֵם וַיֹּאמְרוּ קוֹמוּ צְאוּ מֵתוֹךְ עַמִּי... וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאֶרֶץ... וַיֹּאפְרוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמָה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם... לִיל שְׁמֵרִים הוּא לֵה'

6. אמנם עתה מציין הכתוב כי לא רק שהעם איננו שותף לתהליך, אלא הוא אף איננו מטה אוזן לשמוע את 'תכנית הפעולה', **מוצור רוח** ועבודה קשה.

להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה'... ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם (שם י"ב, ל-נא).

מהפסוקים עולה כי יותר מדויק לקרוא לאירוע הזה 'גירוש מצרים'.

מאיך אנו קוראים:

וַיִּסְעוּ מִרְעַמְסֵס... מִמִּחְרַת הַפְּסָח יֵצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיַד רָמָה לְעֵינֵי כָּל מִצְרַיִם. וּמִצְרַיִם מִקְבְּרֵי אֶת אֲשֶׁר הִכָּה ה' בָּהֶם כָּל בְּכוֹר... (במדבר ל"ג, ג-ד).

אין זאת, אלא משום שגם ביציאת מצרים ניכר הרושם של שני הממדים שהצבענו עליהם.⁷ מלכתחילה צריכה הייתה יציאת מצרים לשלב את מעשי העם ומרידתו במצרים, יחד עם השלמת הקב"ה, באותות ובמופתים. הקב"ה מילא את חלקו, הוא אכן הוציא את בני ישראל ממצרים, אך החלק האנושי לא התממש. על כן, לצד הנסים הגדולים, בלילה גורש העם ממצרים בפועל, כשאף צידה לא הכינו להם.

עתה נעמוד על סוף כוונתו של הקב"ה, באותה תשובה תמוהה שהשיב למשה, כשקבל על כישלון שליחותו הראשונה:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲתָה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֲעֲשֶׂה לְפָרְעָה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחַם וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרְשֶׁם מֵאֶרֶצוֹ (שמות ו', א).

ופירש רש"י:

'כי ביד חזקה ישלחם' - מפני יד החזקה, שתחזק עליו לשלחם.

'וביד חזקה יגרשם מארצו' - על כורחם של ישראל יגרשם, ולא יסיפיקו לעשות להם צדה.⁸

כבר אז, באותו שלב של שינוי דרכי הפעולה של יציאת מצרים, נגזר על יציאת מצרים שתהיה בדרך גירוש, זאת מכיוון שהעם לא מילא את תפקידו.

מצה זו - על שום מה?

טרם צאתם ממצרים, נצטוו בני ישראל באכילת המצות:

וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צָלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֹאכְלֶהוּ... וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַמִּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם... (שמות י"ב, ח-יז).

7. אם נדייק בפסוקים נראה שבליילה היה זה גירוש, אך ביום למחרת יצאו ביד רמה, וכבר דנו חז"ל ביחס בין גאולה בלילה לגאולה ביום (ברכות ד ע"ב).

8. וע"ע רשב"ם. לפי רש"י עולה, שהפסוק בנוי בצורה ספרותית מתוחכמת, כיוון שהוא משתמש פעמיים במילים "יד חזקה", אך בפעם הראשונה הן משמשות תיאור סיבה ובפעם השנייה - תיאור אופן.

אלא שבפועל אנו קוראים:

וַיֵּאָפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמָה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם (שם י"ב, לט).

וכבר עמדו ראשונים על היחס בין הדברים.⁹ על פי דרכנו נראה, שאכילת המצות עם קרבן פסח מסמלת את הוצאת העם לחירות על ידי ה', כפי שהכתוב מנמק במפורש. לצד זה, בפועל הם אכלו מצות אחרות, מסיבה אחרת: מחמת הגירוש! **אותו לחם מסיבות שונות!** זאת כדי להדגיש, שהיה צריך להיות כאן מהלך אחד **משותף** לעם ולקב"ה, אך הוא התפצל: מחד, יציאה בנסים על ידי הקב"ה, אך מאידך - גירוש!

כאן המקום להדגיש, שאין בכוונתנו להמעיט מחשיבותה של יציאת מצרים וממשמעותה לדורות, כפי שהמקרא חוזר ומזכיר. ה' נגלה כ'כול יכול', הוא אמר ויהי ונפשו איוותה ויעש. אלא שלצד זה, לפי הבנתנו בפסוקים, היה מתבקש שהעם ימלא תפקיד ביציאה, כך שיתפתחו שתי חזיתות נגד מצרים: אחת טבעית (התקוממות, מרד), והשנייה: באלוהי מצרים יעשה ה' שפטים.¹⁰

קריעת ים סוף

גם לאחר יציאת מצרים, הפסיביות מלווה את מהלכי בני ישראל:

וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דְּרַף אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים **פֶּן יִנָּחֵם הָעָם** בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה (שם י"ג, יז).

אנו נוכחים לדעת, שלא רק שיציאת מצרים לא קרתה כתוצאה ממאבק, אלא גם אחריה, אילו היה צורך באיזשהו מאבק לחירות, העם היה מעדיף את השעבוד על פניו. אולם העובדה שישראל גורשו ממצרים, נתנה למצרים את האפשרות לחשוב שבידם להחזירם, והם החלו במרדף. עם העבדים רואה לפתע את אדוניו רודף אחריו. הוא צועק לעזרה,¹¹ ומשה משיב: "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" (שם י"ד, יד).

9. רמב"ן (י"ב, לט) ור"ן לפסחים (כה ע"ב בדפי הר"ף, ד"ה מצה) התייחסו לסתירה בפסוקים. מחד, אכילת מצה היא מצווה שלא תלויה בדבר, ומאידך, הכתוב מנמק את אכילת המצה כתוצאה של כורח מציאותי גרידא!

10. אף חז"ל היו ערים לפסיביות של העם, אלא שהם תיארו זאת במישור הדתי. באמרם שלכן ציווה הקב"ה על דם פסח ועל דם מילה, כדי שבזכות עשיית מצוות אלו יזכו לגאולה, גם מכוח עשייתם (ראה מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא בא פרשה ה, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 14).

11. ידועים דברי ראב"ע (י"ד, יג), המסביר את התנהגות העם עובר לקריעת הים: "כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים, ונפשו שפלה,

כאן נסגר המעגל. המלחמה איחרה לבוא, אך לבסוף היא מתרחשת, ומצרים
אובדים בה.¹² ענו העם ואמרו: "ה' איש מלחמה, ה' שמו" (שם ט"ו, ג), ונשגב ה'
לבדו ביום ההוא.

ואיך יוכל עתה להילחם עם אדניו? והיו ישראל נרפים, ואינם מלומדים למלחמה...". לדברינו
מתבאר שמלכתחילה ניתנה לעם האפשרות להשתתף בגאולתו, אך העם הוא זה שקבע את
אופיו הפסיבי, ובכך הוא אחראי אף לתוצאות אי כניסתו לארץ, כפי שתלה זאת ראב"ע, עיין
שם.

12. עיין בדברי ר"ע ספורנו שציטטנו לעיל בהערה 2, שכתב שהעם זכו ברכוש מצרים ששאלו
מכוח שלל מלחמה בים סוף, ולדברינו, זו המלחמה שהייתה אמורה להתרחש במצרים.